

UDK:930.25:911(09)

Azizbek NAZAROV,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti
E-mail: azizbek_888@mail.ru

FA Milliy arxeologiya markazi Fanlararo tadqiqotlar bo'limi boshlig'i, katta ilmiy xodim, PhD M.S. Tuxtayeva taqrizi asosida

HISTORY OF THE CREATION OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF UZBEKISTAN

Annotation

In this article, the history of the Geographical Society of Uzbekistan is studied on the basis of archival documents and research conducted during the period of the Turkestan General Government. Information is presented that reflects the views of many Russian scientists and local intelligentsia on the history of the creation and activities of the Geographical Society. Also, based on sources and documents from the National Archives of Uzbekistan, a comparative analysis of the main goals of the Imperial Russian Geographical Society when creating a branch in Turkestan was carried out. The archive, library and data on the number of members of the society were studied.

Key words: Geographical Society, Turkestan, Tashkent, National Archives of Uzbekistan, P.P. Semenov-Tianshansky, V.F. Oshanin, S.I. Zhilinsky, N.G. Mallitsky, society, library, archive, geography, research.

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В данной статье история Географического общества Узбекистана изучена на основе архивных документов и исследований, проведенных в период Туркестанского генерал-губернаторства. Освещены сведения, отражающие взгляды многих российских ученых и местной интеллигенции на историю создания и деятельность Географического общества. Также на основе источников и документов Национального архива Узбекистана проведен сравнительный анализ основных целей Императорского русского географического общества при создании отделения в Туркестане. Изучены архив, библиотека и данные о количестве членов общества.

Ключевые слова: Географическое общество, Туркестан, Ташкент, Национальный архив Узбекистана, П.П. Семёнов-Тяньшанский, В.Ф. Ошанин, С.И. Жилинский, Н.Г. Маллицкий, общество, библиотека, архив, география, исследование.

O'ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATINING TASHKIL ETILISHI TARIXI

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston geografiya jamiyatining tarixi arxiv hujjatlari hamda Turkiston general-gubernatorligi davrida olib borilgan tadqiqotlar asosida o'rganilgan. Geografiya jamiyatining tashkil etilish tarixi va faoliyatiga oid rossiyalik ko'plab olimlar hamda mahalliy ziyolilarning qarashlari aks etgan ma'lumotlar yoritib berilgan. Shuningdek, Imperatorlik rus geografiya jamiyatining Turkistonda bo'limni tashkil qilishdagi asosiy maqsadlari manbalar va O'zbekiston Milliy arxivi hujjatlari asosida qiyosiy tahlil qilingan. Jamiyatning arxivi, kutubxonasi va a'zolari soniga oid ma'lumotlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Geografiya jamiyati, Turkiston, Toshkent, O'zbekiston Milliy arxivi, P.P. Semyonov-Tyanshanskiy, V.F. Oshanin, S.I. Jilinskiy, N.G. Mallitskiy, jamiyat, kutubxona, arxiv, geografiya, tadqiqot.

Kirish. Turkiston general-gubernatorligida tashkil etilgan ilmiy jamiyatlar o'lkada Rossiya imperiyasi davlatchiligi targ'ib qilish va mustahkamlash vositasi sifatida vujudga kelgan. Ilmiy jamiyatlar fondlaridagi hujjatlar Turkiston o'lkasidagi geografik ma'lumotlarni aniqlashga yordam beradi. O'zbekiston Milliy arxividagi o'lkaga geografiasiga oid I-69-fondning tahlili shuni ko'rsatadiki, O'rta Osiyo hududini o'rganishda Imperatorlik Rus geografiya jamiyatining 1897-yil Toshkentda tashkil etilgan Turkiston bo'limining hissasi salmoqli bo'lgan. Bo'lim tashkil etilgan dastlabki davrdan boshlab ilmiy ekspeditsiyalar, a'zolarining tadqiqotlari va hisobotlar, tashkil etilgan tadbirlar tafsilotlari, umumiy majlisdagi chiqishlar, ilmiy asar va maqolalar, rasmiy hujjatlar "Imperatorlik Rus geografiya jamiyati Turkiston bo'limi xabarlari" deb nomlangan to'plamda chop etib borilgan. Ushbu nashr o'z davrida nafaqat Rossiya, balki chet el ilmiy jamoatchiligi orasida ham katta obro'ga ega bo'lgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. XIX asr ikkinchi yarmi–XX asr boshlarida Turkistonda rus va xorijiy tadqiqotchilar faoliyat yuritgan bo'lib, ularning faoliyati natijasida ko'plab tarixiy tadqiqotlar olib borilgan. Mavzuga

oid tadqiqotlarni yaratilish davriga ko'ra uch guruhga bo'lish mumkin:

birinchi guruh – Rossiya imperiyasi davrida yaratilgan tadqiqotlar;

ikkinchi guruh – sovet davrida yozilgan tadqiqotlar;

uchinchi guruh – mustaqillik yillaridagi ilmiy izlanishlar.

Imperatorlik Rus geografiya jamiyati Turkiston bo'limi haqida fikr bildirar ekan A.I. Dobrosmislov uning tashkil topishi sanasi sifatida 1897-yil 19-dekabrni ko'rsatadi. Ammo arxiv hujjatlaridagi rasmiy ma'lumotlarga ko'ra jamiyat 1896-yil 20-maydagi Rossiya imperiyasi davlat kengashining qarori asosida faoliyat boshlagan. Uning Nizomi 1896-yil 26-dekabrda Ichki ishlar vaziri tomonidan tasdiqlangan. Boshqa hujjatlardan ma'lum bo'lishicha, jamiyat faoliyati 1897-yil 28-fevralda boshlangan[1]. Yana bir tadqiqotchi, I.L. Yavorskiy O'rta Osiyo, xususan Turkistonni geografik nuqtai nazaridan tahlil etar ekan "ilmiy tadqiqot qilish asosida O'rta Osiyo 25 yil ichida noma'lumlikdan juda yaxshi o'rganilgan hududga aylandi. Hozirgi vaqtda bu yurt haqida ma'lumotlar kamligi bilan emas, aksincha ularning boy

va turli tumanligi bilan to'qnash kelamiz"[2] deb ma'lumot bergan.

IRGJ Turkistondagi bo'limi tarixi sovet davri tadqiqotchilaridan Z.N. Donsova, B.V. Lunin, V.A. Shishkin, I.M. Mo'minov A. Azatyanlar tomonidan tadqiq etilgan.

Sovet davrida ilmiy tadqiqot markazlarini ko'payishi, ularda ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengayishi natijasida Turkistonda faoliyat yuritgan ilmiy jamiyatlarning tarixi keng ko'lamda o'rganila boshlandi. L.S. Berg o'z tadqiqotlarida o'lkani geografik jihatdan o'rganilishi va unda ilmiy jamiyatlarning o'rni haqida bir qancha ma'lumotlar keltirib o'tadi. Xususan, IRGJning yuz yillik faoliyatiga bag'ishlangan tadqiqotida o'lkada geografik tadqiqotlarni olib borilishi va bunda IRGJ Turkiston bo'limining o'rni va roli haqida fikr yuritgan[3]. Ushbu bo'limining ochilishi va dastlabki faoliyatida V.F. Oshanin hissiy katta bo'lganligini e'tirof etgan.

Mustaqillik yillaridagi tadqiqotlar avvalgi izlanishlardan farq qilib, ularda fikrlar turfaligi, obyektivligi namoyon bo'ladi. Ushbu davrda O'zbekiston va xorijda yaratilgan tadqiqotlarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

1. Arxiv fondlarini tadqiq etishga bag'ishlangan tadqiqotlar;

2. Imperatorlik rus geografiyasi faoliyatini yorituvchi izlanishlar;

3. Geografiya sohasining rivojlanishi tarixiga oid tadqiqotlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy jamiyatlar nizomiga ko'ra, jamiyat bevosita Turkiston general-gubernatori boshqaruvida bo'lgan va unga chegaradosh hududlarni har tomonlama o'rganishga bo'lgan harakatlar aks etgan arxiv fondlari hujjatlari arxiv manbashunosligi nuqtai nazaridan o'rganildi. Chunki jamiyatlar o'z faoliyati davomida o'lkaga geografiyasi va tarixini o'rganishda ko'plab ilmiy izlanishlarni amalga oshirganligiga qaramasdan, uning tarixi hamda jamiyat doirasida tarixiy-geografik tadqiqotlar hali yaxlit tarixiy tadqiqot sifatida shakllanmagan.

Tahlil va natijalar. XIX asrning 90-yillarida o'lkada faoliyat yuritgan bir guruh olimlarning taklifidan so'ng, Samarqand viloyati harbiy gubernatori, general-leytenant N.Y. Rostovsev, keyinroq Turkiston general-gubernatori baron A.B. Vrevskiy Imperatorlik rus geografiya jamiyati (IRGJ)ning ma'muriyati bilan Turkiston bo'limini tashkil qilish masalasini muhokama qilishgan. Xususan, bo'limni ochilishida IRGJning vitse-raisi P.P. Semyonov-Tyanshanskiyning hissiy katta bo'lgan. Olim IRGJning oldida turgan ilmiy vazifalarni katta va keng qamrovligini anglab yetgan holda Turkiston o'lkasida uning bo'limini ochilishi haqidagi fikrni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydi[5]. Uning harakati bilan jamiyatning Turkistondagi bo'limini ochish maqsadida Rossiya Imperiyasi Ichki ishlar vazirligi va Moliya vazirligi bilan yozishmalar olib borilgan. 1895-yilning noyabr oyida boshlangan harakatlar bir yil ichida jamiyatning huquqiy asoslari bo'lib xizmat qilgan hujjatlarni qabul qilinishi bilan yakunlangan.

Arxiv hujjatlaridan ma'lum bo'lishicha, jamiyat nizomi 1896-yil 26-dekabrda Ichki ishlar vaziri tomonidan tasdiqlangan[5]. Jamiyat faoliyati 1897-yil 28-fevralda boshlangan. Jamiyat Turkiston o'lkasi va unga qo'shni mamlakatlarni geografik jihatdan o'rganish, ilmiy ma'lumotlar yig'ish maqsadida tuzilgan. Jamiyatning birinchi yig'ilishi uning faxriy raisi, Turkiston general-gubernatori baron Aleksandr Borisovich Vrevskiyning qarorgohida bo'lib o'tgan[6].

1897-yilda jamiyatga dastlab 78 kishi a'zo bo'lgan. Turli yillarda jamiyatning a'zolari soni o'zgarib turgan, jumladan 1903-yilda 104 ta bo'lsa, 1912-yilda 53 ta bo'lgan. Jamiyat o'lkada mavjud bo'lgan boshqa ilmiy muassasalardan farqli o'laroq, 1917-yildan keyin ham faoliyat yuritgan.

IRGJ Turkiston bo'limi tashkil topganidan keyin tez orada Irkutsk guberniyasi Nijneudinsk shahridan tog' muhandisi I.S. Bogolyubskiy bo'limga o'zining bir nechta ilmiy ishlarini yuborgan va IRGJ Turkiston bo'limi tashkil etilgan bilan qizg'in tabriklagan[7]. Shuni alohida qayd etish kerakki, Turkistonda IRGJ bo'limining tashkil etilishiga rossiyalik ko'plab olimlar ijobiy fikr bildirishgan. Ko'plab ilmiy jamiyatlar IRGJ Turkiston bo'limi ilmiy izlanishlari haqidagi nashrlari bilan ayriboshlashish xohishini bildirishdi. Bu esa olimlarning Turkistonni o'rganishdagi yutuqlarni kuzatib borayotganliklari va IRGJ Turkiston bo'limi faoliyatiga jiddiy e'tibor berayotganliklarini bildirgan.

Mahalliy ziyolilar orasida ham IRGJning Turkiston bo'limi tashkil etilishi yaxshi kutib olindi. Ulardan ko'pchiligi IRGJ Turkiston bo'limi faoliyatida ishtirok etishni xohlashgan. Mahalliy "Russkiy Turkestan" gazetasi IRGJ Turkiston bo'limining barcha tadqiqotlarini va yig'ilish bayonnomalari bepul chop ettirish taklifini bergan[8]. Bu bilan shubhasiz, yosh ilmiy jamiyatga yordam ko'rsatish istagi borligini isbotlagan.

IRGJ Turkiston bo'limi faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab uning kutubxonasi tashkil etilgan. U 1899-yilda Toshkentdagi kutubxonalardan birining binosida ochildi. Bo'lim kutubxonasi muntazam ravishda to'ldirilib kelindi va 1915-yilga kelib u 4500 dan ortiq kitob fondiga ega bo'ldi. Kitoblar uyga ham berilar edi. 1915-yilda Bo'lim kutubxonasi tomonidan 122 ta rus va 20 ta xorijiy ilmiy jamiyatlar bilan kitoblar almashish bo'yicha aloqalar yo'lga qo'yilgan[9].

Vaqt o'tishi bilan IRGJ Turkiston bo'limi a'zolari safi, ilmiy jamiyatlar bilan aloqasi kengaydi. IRGJ Turkiston bo'limining birinchi raisi taniqli topograf Stanislav Ivanovich Jilinskiy (1838–1901) edi. S.I. Jilinskiy Farg'ona vodiysi, Yettisuv va O'rta Osiyoning boshqa hududlarida birinchi topografik syomkalarga rahbarlik qildi. Uning tadqiqotlari o'lkadagi ko'plab punktlarning geografik koordinatalari va mutlaq balandliklarini aniqlashga yordam berdi. U O'rta Osiyo turli hududlarining dastlabki topografik xaritalarining muallifidir. U harbiy ofitser sifatida infanteriya (piyoda qo'shinlari) generali unvoniga sazovor bo'lib, Rossiya imperiyasi va Buxoro amirligining ko'plab harbiy mukofotlari bilan taqdirlangan. S.I. Jilinskiy 1900-yilga qadar, ya'ni iste'faga chiqib, o'z vatani Tambov guberniyasiga qaytib ketgunicha, IRGJ Turkiston bo'limini boshqargan[10].

Boshqaruv faoliyatida mashhur zoolog va geograf V.F. Oshanin ham ishtirok etgan. Turkistonda 30 yildan (1872-1906) oshiqroq yashagan. Bu yillar qizg'in tadqiqot ishlari, o'sha davrlarda kam o'rganilgan o'lkaga bo'ylab yirik sayohatlarda, rus madaniyatini targ'ib qilish bilan o'tgan. Oshanin Turkistonda bo'lgan davrida entomofauna bo'yicha salmoqli axamiyatga ega materiallarni yig'idi, mashhurlik keltirgan zoogeografik va muntazamlilik xarakteriga ega bo'lgan yirik tadqiqotlarni yozdi[11]. V.F. Oshanin Toshkent jamoat kutubxonasi xisobotlarini tuzish komissiyasida faoliyat olib borib, Toshkent muzeyini tashkil etilishida ishtirok etadi. Turkiston ipakchilik maktabi direktori va o'qituvchisi sifatida maxsus bilimlarning tarqalishiga xizmat qiladi. Keyinchalik Toshkent ayollar gimnaziyasi direktori bo'lib, maktab ishlari ko'lamining mustahkamlanishi ustida mehnat qildi. V.F. Oshanin tub aholining hayoti bilan qiziqib o'zbek tilini mukammal o'rgangan[12].

V.F. Oshanin mahalliy ziyolilar orasida obro'e'tibori juda yuqori bo'lgan. Bunga sabab uning shaxsiy xislatlari, fan va madaniyatni rivojlantirishdagi ko'p tomonlama shijoatli faoliyati hisoblanadi. Shuning uchun ham V.F. Oshanin ismini IRGJ Turkiston bo'limi birinchi boshqaruvchi, rais o'rinbosari tarkibida ko'ramiz. V.F. Oshanin IRGJ Turkiston bo'limi tashkil etilishining qizg'in tarafdorlaridan bo'lgan. U har yili albatta ekspeditsiyaga

chiqqan va Turkistonni o'rganish ishlarini qo'llab-quvvatlagan[13].

S.I. Jilinskiydan so'ng bo'lim raisligi lavozimida V.V. Saxarov, D.D. Gedeonov, V.I. Pokotillo, A.S. Galkinlar bo'lishgan. Ular o'sha davr sharoitida zarur bo'lgan rasmiy shaxslar bo'lishgan. D.D. Gedeonovdan boshqa qolganlari bo'limning ilmiy faoliyatida kamroq ishtirok etishgan. Bu lavozimga 20 yil mobaynida turli shaxslar almashinib turgan. Lekin ularning hammasi IRGJ Turkiston bo'limi boshida o'lka ma'muriyatiga yaqin inson turishini afzal bilishgan. Bo'limning haqiqiy rahbarlari esa avval boshida V.F. Oshanin, so'ngra 1906 yilda Peterburgga jo'nab ketgan V.F. Oshanin o'rni N.G. Mallitskiy bo'lgan[14].

N.G. Mallitskiy bo'lim a'zolariga 1897-yildan kirgan. 1899-yilda u bo'lim boshqaruviga saylangan. 1901-yilda bu lavozimdan voz kechgan. 1907-yilda esa boshqaruv raisi o'rinbosari bo'lgan. U bu lavozimni 1918-yilgacha saqlab turgan. 1918-yilda bir ovozdan bo'lim raisligiga saylangan. O'rta Osiyo bilan uning ilmiy, pedagogik va jamoatchilik faoliyati bog'liq. N.G. Mallitskiy Toshkentga 1895-yil Peterburg tarix-filologiya institutini tugatgandan keyin kelgan. U o'smirlik chog'idanoq tarix va geografiyaga qiziqqan[15].

1947-yilda, N.G. Mallitskiy vafotidan keyin, taniqli zoolog va geograf, O'rta Osiyo iqlimshunosligining asoschilaridan biri, professor Lev Aleksandrovich Molchanov Butunittifoq Geografiya jamiyati O'zbekiston filialining raisi bo'ldi va u 1953 yilgacha shu lavozimda ishlagan.

1953-yilda Nikolay Leopoldovich Korjenevskiy O'zbekiston Geografiya jamiyatining prezidenti (lavozim shunday nomlana boshlangan) etib tayinlangan. O'sha vaqtga kelib u O'rta Osiyo tasviriy geografiya ilmiy maktabining asoschisi va rahbari sifatida tanilgan edi.

N.L. Korjenevskiydan keyin O'zbekiston Geografiya jamiyati prezidentligiga O'rta Osiyo tog'li hududlar gidrologiyasi ilmiy maktabining asoschisi Viktor Lvovich Shuls 1959-yilda tayinlangan. Geografiya fanlari doktori, professor V.L. Shuls O'rta Osiyoda gidrologiya fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan, u o'z davrida muhim hisoblangan ko'plab suv xo'jaligi loyihalarini ilmiy asoslashda ishtirok etgan.

Respublika Geografiya jamiyatining keyingi prezidenti professor Leonid Nikolayevich Babushkin 1972-yilda bo'lgan. L.N. Babushkinning O'zbekistonda agroklmatologiya rivojlanishi va bu sohaning ilmiy-amaliy jihatdan yuqori cho'qqilarga erishishiga qo'shgan hissasi, olim tadqiqotlarining O'rta Osiyo hududini agroiklimiy jihatdan tavsiflash va rayonlashtirish metodikasini ishlab chiqishdagi ahamiyati ko'pchilikka ma'lum.

L.N. Babushkin vafotidan so'ng, 1976-yilda O'zbekiston Geografiya jamiyati prezidenti etib geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston Fanlar

akademiyasining akademigi Obid Murodovich Akromxo'jayev tayinlangan.

1996-2003-yillarda O'zbekiston Geografiya jamiyatining prezidenti lavozimida Beruniy nomidagi O'zbekiston SSR Davlat mukofoti sovrindori, Respublikada xizmat ko'rsatgan fan arbobi, geografiya fanlari doktori, professor Akramov Ziyovuddin Muhitdinovich faoliyat ko'rsatgan.

Z.M. Akramov vafotidan so'ng, O'zbekiston Geografiya jamiyatining Farg'ona shahrida bo'lib o'tgan VI syezdida rais etib geografiya fanlari doktori, professor Soliyev Abdusami Soliyevich saylandi. Olim respublika Geografiya jamiyatini 13 yil, ya'ni 2003-yildan 2016-yilgacha boshqargan.

Professor Abdusami Soliyev 2016-yil mart oyida to'satdan vafot etganidan so'ng, O'zbekiston Geografiya jamiyatining rayosati tomonidan Jamiyat raisi vazifasini vaqtincha bajaruvchisi etib, taniqli gidrolog olim, geografiya fanlari doktori, professor Hikmatov Fazliddin Hikmatovich tasdiqlangan. Hozirgi kunda professor F.H. Hikmatov – O'zbekistonda gidrologiya fanining umume'tirof etilgan yetakchilaridan biri. O'zbekiston Geografiya jamiyati raisi vazifasini bajaruvchi sifatida F.H. Hikmatov avvalgi rahbarlarning faoliyatini, xususan, "O'zbekiston Geografiya jamiyatining axboroti"ning bosh muharriri sifatida muvaffaqiyatli davom ettirib kelmoqda[16]. O'zbekiston Geografiya jamiyatining faoliyatini tashkil etishda va uning turli bosqichlarida muayyan muvaffaqiyatlarga erishishida jamiyatning raislari katta rol o'ynagan.

Xulosa va takliflar. O'lkada faoliyat yuritgan Imperatorlik rus geografiya jamiyati Turkiston bo'limi turli ko'rinish va yo'llar bilan mutassil mahalliy harbiy ma'muriyat tomonidan qo'yilgan siyosiy vazifalarini bajargan[17]. Ammo ularning aksariyati ilmiy yo'nalishda ham muhim natijalarga erishishgan. Xususan, jamiyat a'zolari o'lkaning tabiati, geografiyasi, tarixi, madaniyatini ilmiy jihatdan o'rgangan dastlabki tadqiqotchilar sifatida ilm-fan uchun ko'plab kashfiyotlarni amalga oshirishgan.

O'zbekiston Geografiya jamiyati 125 yildan ortiq vaqt mobaynida Jamiyat mamlakatning siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi tarixiy voqealar bilan bog'liq ko'plab o'zgarishlarga duch kelgan. Biroq, O'zbekiston Geografiya jamiyati barcha zamonlarda geografik tadqiqotlarni tashkillashtirish va muvofiqlashtirish, geograflarning ilmiy asarlarini nashr etish va geografik bilimlarni targ'ib qilishda muhim rol o'ynagan. Jamiyatning raislari, vitseprezidentlari va ilmiy kotiblari sifatida respublikaning eng yirik geograflari geografiya fani va ta'limi manfaati uchun samarali ish olib bordilar. O'zbekiston Geografiya jamiyatining tarixi bizning mamlakatimizda geografiya fanining rivojlanish tarixini aks ettirishi, uning yetakchi vakillari doimo jamiyat faollari orasida bo'lganligini ta'kidlash lozim.

ADABIYOTLAR

1. Добросмыслов А.И. Ташкент в прошлом и настоящем. Исторический очерк. – Ташкент: Эл.-паров. типо-лит. О.А. Порцева, 1912. – С. 309.
2. Яворский И.Л. Культурные успехи и задача в ней России // Туркестанский сборник. 1908. Т. 443. – С. 138.
3. Берг Л.С. Всесоюзное Географическое общество за сто лет. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1946. – Б. 78-79.
4. Nazarov, A. Y. (2020). Scientific societies in the Turkestan governorate-general as an instrument of colonial statehood (archival source study). *Journal of Critical Reviews*, 7(7), 1068-1073.
5. O'zMA I-69-fond, 1-ro'yxat, 1-yig'majild, 1-varaq.
6. O'zMA I-69-fond, 1-ro'yxat, 1-yig'majild, 11-11-orqa varaq.
7. Nazarov, A. Y. (2020). Analysis of historical and geographical research conducted in the governor-general of Turkestan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 858-863.
8. O'zMA I-69-fond, 1-ro'yxat, 5-yig'majild, 47- varaq.
9. Яковлева М.Ю. Библиотеки Императорского Русского географического общества // Вестник Ленинградского гос. универ-та им. А.С.Пушкина. 2012. №1. – С.107-113.
10. Nazarov A.Y. O'zbekiston Milliy arxividagi Turkiston ilmiy jamiyatlari fondlari hujjatlari (XIX asr ikkinchi yarmi–XX asr boshlari). *Monografiya, –Toshkent: "TAMADDUN", 2023. – B. 17*

11. Федорко В.Н., Эгамбердиев А., Курбонов Ш.Б., Ражабов Ф.Т. Ўзбекистон География жамияти. – Тошкент, 2019. – Б. 13.
12. Кириченко А.Н. Василий Федорович Ошанин // Отечественные физико-географы и путешественники. – М.: ГУП изд-во мин-ва просвещения РСФСР, 1959. – С. 317-322.
13. Ошанин Л.В., Азатьян А.А. Василий Федорович Ошанин. Очерки жизни и деятельности. – М.: Географгиз, 1961. – С. 95
14. Nazarov, A. Y. (2021). Classification Of Documents Of Turkestan Scientific Societies Kept In The National Archive Of Uzbekistan. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES (pp. 9-12).
15. Донцова З.Н. Туркестанский отдел Русского географического общества в дореволюционный период (1897–1917 гг.): Дисс ... на соиск. уч. степ. канд. геог. наук. – Ташкент: Изд-во САГУ, 1951. – С. 147-149.
16. Федорко В.Н., Эгамбердиев А., Курбонов Ш.Б., Ражабов Ф.Т. Ўзбекистон География жамияти. – Тошкент, 2019. – В. 19.
17. Nazarov, A. Y., Botirov, E. A., Salomova, L. I., Nematov, I. N., Yusupov, M. M., & Musoyev, U. U. (2023). Documents of Foundations of Turkestan Scientific Societies in The National Archive of Uzbekistan. Journal of Law and Sustainable Development, 11(12), e2520-e2520.